

**DREPTURILE OMULUI
DROITS DE L'HOMME
HUMAN RIGHTS**

IOAN MURARU

GHEORGHE IANCU

**DREPTURILE,
LIBERTĂȚILE
ȘI ÎNDATORIRILE
CONSTITUȚIONALE**

**Institutul Român pentru Drepturile Omului
București – 1992**

2

Prof. dr. IOAN MURARU

GHEORGHE IANCU

**DREPTURILE,
LIBERTĂȚILE
ȘI ÎNDATORIRILE
CONSTITUȚIONALE**

(partea a-II-a)

**Institutul Român pentru Drepturile Omului
București – 1992**

Lucrarea a fost realizată astfel:
prof. dr. *Ioan Muraru*: capitolul I, (V);
Gheorghe Iancu; capitolele II, (VI).

Tipărirea sau multiplicarea prezentei lucrări aparține în exclusivitate
Institutului Român pentru Drepturile Omului.

Orice reproducere , prin diferite mijloace – xero-copie, microfilm,
bandă magnetică ș.a. – constituie o contrafacere și se sancționează con-
form legii.

I.S.N.B. – 973-956142-x

CAPITOLUL I(V)

Drepturile și libertățile social-politice

1. *Libertatea conștiinței.* Într-o accepțiune largă libertatea conștiinței este posibilitatea cetățeanului de a avea și de a exprima public o concepție a sa despre lumea înconjurătoare. Această libertate este reglementată prin articolul 29 din Constituție¹. Ea comportă unele explicații din care să rezulte mai ales conținutul și denumirea sa, precum și locul ce-l ocupă în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale.

Libertatea conștiinței este una dintre primele libertăți înscrise în catalogul drepturilor umane, pentru că mai ales libertatea religioasă—ca parte a acestei libertăți a avut o istorie a sa aparte, o istorie îndelungată presărată cu intoleranță și ruguri, cu excomunicări și prejudecăți, cu multe suferințe și dureri. În această istorie îndelungată s-au formulat—cum era și firesc—și teorii și exprimări juridice, rolul dreptului de factor civilizator și pacificator fiind aici incontestabil. În formularea conceptului juridic de libertate a conștiinței și mai ales în înțelegerea exprimărilor din articolul 29 nu este lipsită de interes menționarea celor trei puncte de vedere care s-au susținut și se mai pot susține încă. Astfel, dacă într-o concepție se consideră că libertatea religioasă include și libertatea conștiinței, într-o altă concepție se consideră că libertatea conștiinței și libertatea religioasă sînt două libertăți

distincte. În fine, teoria mai larg acceptată astăzi este cea în sensul căreia libertatea conștiinței are o sferă largă cuprinzând în ea și libertatea religioasă. Mai mult, se mai consideră că există și libertatea cultelor, ca libertate distinctă.

Din examinarea articolului 29 din Constituție rezultă că libertatea conștiinței este posibilitatea persoanei fizice de a avea și de a-și exprima în particular sau în public o anumită concepție despre lumea înconjurătoare, de a împărtăși sau nu o credință religioasă, de a aparține sau nu unui cult religios, de a îndeplini sau nu ritualul cerut de acea credință. Libertatea conștiinței ca libertate fundamentală cetățenească are un conținut complex, ea încorporează mai multe aspecte, mai multe „libertăți“. Aceste aspecte sînt și trebuie analizate numai împreună pentru că există și se pot concretiza numai împreună și pentru că ele configurează—din punct de vedere juridic—un singur drept, o singură libertate.

Sînt interesante în acest sens și formulările din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice care în articolul 18 consacră dreptul persoanei la libertatea de gîndire, de conștiință și de religie și pe care-l *definește* ca implicînd libertatea persoanei de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a manifesta religia sau convingerea, individual sau în comun, în public sau privat, prin cult și rituri, practici și învățămînt.

Libertatea conștiinței este o libertate esențială, ea „comandă“ existența și conținutul altor libertăți, precum libertatea cuvîntului, libertatea presei, libertatea asocierii, pentru că, în fond, aceste libertăți sînt mijloace de exprimare a gîndurilor, religiei, opiniilor².

Articolul 29 din Constituție dă dreptul fiecărei persoane de a avea o concepție a sa proprie despre lumea înconjurătoare.

În general concepțiile despre lume sînt teiste sau ateiste. Conștiința omului nu poate fi și nu trebuie direcționată prin mijloace administrative, ci ea trebuie să fie rezultatul libertății acestuia de a gîndi și a-și exterioriza gîndurile sale. Orice constrîngere este o încălcare a acestui drept natural și imprescriptibil, este o schilodire a spiritului uman. De aceea, Constituția stabilește că nimeni nu poate fi constrîns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale.

Libertatea conștiinței trebuie înțeleasă și ca un factor de continuitate spirituală în cadrul familiei, părinții avînd dreptul natural dar și obligația de a se ocupa de creșterea și educarea copiilor lor.

În mod firesc, creșterea și educația copiilor în familie se face în concordanță cu ideile și concepțiile părinților, filiația fiind prin ea însăși și o relație spirituală, părinții purtând răspunderea morală, socială și deseori juridică pentru faptele și actele, pentru atitudinile copiilor lor minori. În același mod sînt privite lucrurile și atunci cînd creșterea și educarea copiilor minori revine altor persoane decît părinții firești. Exprimînd aceste corelații, libertăți și răspunderi morale, religioase, politice și juridice, Constituția stabilește că părinții sau tutorii au dreptul de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine.

Mai multe prevederi se referă la cultele religioase. În ce privește cultele religioase trebuie să observăm că termenul *cult*, are două accepțiuni. Într-o accepțiune prin cult se înțelege o asociație, o organizație religioasă, iar în cea de a doua ritualul practic. În ambele accepțiuni însă cultul religios înseamnă exteriorizarea unei credințe religioase atît prin unirea celor de aceeași credință într-o asociație religioasă (biserică sau cult) cît și prin ritualurile cerute de acea credință religioasă, cum ar fi procesiunile, adunările religioase etc. Organizarea cultelor religioase este liberă, ea concretizîndu-se prin statutele proprii. Dar, mai spune Constituția, această libertate de organizare se realizează în condițiile legii. Urmează deci ca o lege să stabilească aceste condiții. Este fără îndoială că o asemenea lege nu va putea afecta libertatea cultelor religioase, ea va stabili unele coordonate juridice care să facă efective toate dispozițiile constituționale privind libertățile cetățenești. De altfel, Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, prin articolul 18 stabilește că libertatea de exprimare a religiei și convingerilor nu poate face obiectul decît al unor restricții prevăzute de lege și care sînt necesare protecției securității, ordinii și sănătății publice, moralei sau libertăților și drepturilor fundamentale ale altora.

Textul constituțional dă rezolvare juridică și raporturilor dintre stat și culte. În legătură cu aceste raporturi trebuie doar să menționăm că istoria și dreptul comparat au practicat și practică trei mari formule: a) statul, autoritatea politică, se confundă cu autoritatea religioasă; b) statul se poate alia cu autoritatea religioasă; c) statul adoptă o poziție de indiferență cu privire la religii și, evitînd a le favoriza sau a le contracara, veghează ca exercițiul cultelor să nu tulbure ordinea publică³⁾. Constituția României consacînd separarea statului de biserică, garantează autonomia cultelor religioase prin alineatul (5), dar obligă statul să

sprijine cultele, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și orfelinat.

O altă realitate căreia prevederile constituționale îi dau expresie juridică privește raporturile dintre religii (culte). Problema de mare importanță, cu o istorie a sa aparte, problemă delicată și deseori arzândă, problema relațiilor dintre religii își găsește o rezolvare juridică în concordanță cu prevederile marilor instrumente juridice internaționale în materie.

De aceea, garantând libertatea conștiinței, Constituția consacră egalitatea efectivă între credincioși și necredincioși și impune cultivarea unui climat de toleranță și de respect reciproc între credincioși aparținând diferitelor culte religioase ca și între credincioși și necredincioși.

Pentru a realiza liniștea și pacea între cultele religioase, fenomene ce țin chiar de esența vieții și moralei, spirituale și religioase, Constituția interzice în relațiile dintre culte orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjpire religioasă.

2. Libertatea de exprimare. Gîndurile, credințele religioase, creațiile spirituale de orice fel intră în circuitul juridic, numai dacă sînt exteriorizate, comunicate, exprimate. Aceasta pentru simplu motiv că atîta timp cît rămîn în universul spiritual, interior al omului, ele nu pot fi cunoscute de alții, de către ceilalți, gîndirea umană rămînînd încă în domeniu protejat de indiscreția semenilor. Mașina de citit gîndurile este încă o ipoteză de lucru, dar inventarea sa va trebui apreciată, fără îndoială, mai mult, ca cel mai crud inamic al libertății de gîndire decît ca o mare realizare științifică.

Strîns legată de libertatea conștiinței, libertatea de exprimare consacrată prin Constituție⁹⁾ este posibilitatea persoanei fizice de a-și exprima prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, gîndurile, opiniile, credințele religioase și creațiile spirituale de orice fel. Astfel cum este reglementată constituțional, libertatea de exprimare este o libertate cu un conținut complex. Văzută în complexitatea conținutului său juridic, libertatea de exprimare este una din cele mai vechi libertăți cetățenești, o libertate de tradiție, cunoscută fie sub această denumire fie sub denumirile aspectelor sale: libertatea cuvîntului, libertatea presei. Expresia *libertatea de exprimare* este desigur mai semnificativă, mai cuprinzătoare.

Textul constituțional definește ce anume se poate exprima liber și prin ce forme și mijloace se poate realiza un asemenea lucru. În legătură cu primul aspect, vom observa că pot fi exprimate liber gîndurile, opiniile, credințele și creațiile de orice fel.

Această formulare largă exprimă atît domeniul reglementat cît și imposibilitatea nominalizării prin Constituție a tuturor creațiilor spirituale pe care mintea iscoditoare a omului le poate imagina și realiza, fantezia umană fiind nemăsurată și imprevizibilă. De aceea, prin formularea „creații de orice fel“ textul constituțional reușește să fie eficient și cuprinzător.

Cît privește formele și mijloacele de exprimare (cel de al doilea aspect) formularea constituțională este de asemenea largă și cuprinzătoare, acestea fiind: viul grai, scrisul, imaginile, sunetele, alte mijloace de comunicare.

Libera exprimare, ca libertate fundamentală cetățenească trebuie realizată în public. Exprimarea în public este definiție pentru conținutul juridic al acestei libertăți, termenul public fiind desigur cel definit prin lege. Am menționa astfel că articolul 152 din codul penal actual definește ce înseamnă, în sensul legii penale, o faptă săvîrșită în public.

Exprimarea gîndurilor, opiniilor, credințelor, posibilitatea de a crea și a exprima creațiile de orice fel, în istoria lor ca drepturi umane au dus la formularea a trei mari reguli: libertatea de exprimare; interzicerea cenzurii; responsabilitatea. Aceste reguli au avut o istorie aparte, forța libertății de exprimare (mai ales libertatea presei) fiind din păcate deseori contracarată nu prin inteligență ci prin cenzură severă și răspundere exagerată.

Constituția României interzice cenzura de orice fel. Este o prevedere constituțională decisivă pentru libertatea de exprimare. De asemenea, este interzisă suprimarea publicațiilor. Suprimarea unei publicații, ca sancțiune, este o sancțiune exagerată, ea vine, prin duritatea sa, în conflict cu ideea de respectare a libertăților umane.

Libertatea de exprimare ridică și probleme de ordin material, fapt ce explică prezența unor asemenea dispoziții în articolul 30 din Constituție. Libertatea de exprimare are așa cum am mai arătat, un conținut complex care cuprinde, pe de o parte, un aspect spiritual și, pe de altă parte, un aspect material. Aspectul material care privește de fapt toate libertățile de opinie are o importanță aparte pentru libertatea presei, știut fiind că aceasta nu se poate realiza în afara existenței unor tipografii, edituri, stocuri de hîrtie, mijloace de difuzare etc.

De aceea prin Constituție se arată că libertatea presei implică și libertatea de a înființa publicații. De aici rezultă permisivitatea înființării și gestionării unor asemenea structuri care să asigure baza materială necesară. Pentru a garanta libertatea de ex-

primare, se permite legii să poată impune mijloacelor de comunicare în masă, obligația de a face publică sursa finanțării.

Această prevedere constituțională se interpretează ca o garanție a acestei libertăți și mai ales a responsabilității atât de necesare în acest domeniu.

Libertatea de exprimare permite cetățenilor (de altfel oricui, în general) de a participa la viața politică, socială și culturală, manifestându-și public gândurile, opiniile, credințele etc. Dar această libertate de exprimare nu poate fi absolută (o libertate absolută se transformă în contrariul său) și ca atare este supusă unor coordonate juridice (limite). Aceste coordonate juridice trebuie să fie însă expres prevăzute prin lege și necesare ocrotirii unor valori politice, economice, sociale, umane. Sub acest aspect este interesant de remarcat că Pactul internațional privitor la drepturile civile și politice, prin articolul 19 alineat 3, stabilește că exercițiul libertății de exprimare comportă îndatoriri speciale și responsabilități speciale și că poate fi supusă anumitor restricții care trebuie, să fie expres stabilite prin lege și sînt necesare: respectul drepturilor sau reputației altora; salvagardării siguranței naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice. Tot acest Pact, prin articolul 20, stabilește că legile trebuie să interzică: propaganda în favoarea războiului; apelarea la ură națională, rasială sau religioasă care constituie o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență. Rezultă, fără putință de tăgadă, că existența unor limitări în acest domeniu este deja consacrată, pentru a se preîntîmpina abuzul în exercițiul libertății de exprimare.

Într-o asemenea viziune juridică, dispozițiile constituționale interzic acele exprimări care urmăresc: prejudicierea demnității, onoarei, vieții particulare a persoanei și dreptului său la propria imagine; defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial sau la violență publică; manifestări obscene, contrare bunelor moravuri.

Din lectura celor două alineate (6 și 7) ale art. 30 din Constituție rezultă ideea de protecție constituțională a unor importante valori umane, statale, publice. Formulările clare nu pot duce la dubii sau situații echivoce.

Existența unor coordonate juridice înăuntrul cărora trebuie să se exercite libertatea de exprimare implică și răspunderea juridică pentru depășirea acestor limite, altfel spus pentru abuzul în exercitarea acestei libertăți așa de importante. De aceea articolul 30 stabilește formele răspunderii și subiectele răspunderii. Astfel, prin alineatul (8) ca forme ale răspunderii sînt stabile ex-

plicit două și anume: răspunderea civilă și răspunderea penală. Cît privește răspunderea civilă, textul constituțional stabilește că ea revine editorului sau realizatorului, autorului, organizatorului manifestării artistice, proprietarului mijlocului de multiplicare, al postului de radio sau de televiziune, în condițiile legii. Prin exprimarea „în condițiile legii“ alineatul (8) dă legiuitorului misiunea de a stabili în detaliu condițiile stabilirii răspunderii, dimensiunile acesteia, repartizarea răspunderii civile pe cei răspunzători.

Cît privește ordinea în care se răspunde ea este cea stabilită expres prin textul constituțional, acesta urmărind de fapt să asigure responsabilitatea necesară într-un domeniu atît de important.

Privitor la răspunderea pentru delictele de presă ea va fi cea stabilită prin lege. Constituția nu a stabilit și nici nu putea stabili și alte detalii, răspunderea penală pentru săvîrșirea unui delict avînd un caracter eminentamente personal.

3. *Dreptul la informație.* Dreptul la informație este un drept nou, prevăzut de Constituția României⁹⁾. El este un adevărat drept fundamental deoarece dezvoltarea materială și spirituală a omului, exercitarea libertăților prevăzute prin Constituție și mai ales a acelor prin care se exprimă gîndurile, opiniile, credințele religioase și creațiile de orice fel, implică și posibilitatea de a putea recepționa date și informații privind viața socială, politică, economică, științifică și culturală. Conținutul dreptului la informație este complex, dimensiunile sale fiind în continuă dezvoltare. De aceea textul constituțional reușește exprimarea juridică a unui conținut complex și dinamic, garantînd accesul persoanei la orice informație de interes public. Dacă privim în general conținutul dreptului la informație el cuprinde: dreptul persoanei de a fi informată prompt, corect și clar cu privire la măsurile preconizate și mai ales luate de autoritățile publice; accesul liber la sursele de informație publică, științifică și tehnică, socială, culturală, sportivă etc.; posibilitatea persoanei de a recepționa direct și în mod normal emisiunile de radio și televiziune; obligația autorităților guvernamentale de a crea condițiile materiale și juridice pentru difuzarea liberă și amplă a informației de orice natură. Dreptul la informație se poate bine realiza prin colaborare internațională.

Articolul 31 din Constituție, reglementînd dreptul la informație, cuprinde dispoziții privind: informațiile în general, atunci cînd în alineatul (2) folosește exprimarea orice informație de interes public; informațiile despre evenimente sau acțiuni hotărîte

de către autoritățile publice—alineatul (2); informații cu caracter personal—alineatul (2).

Asigurînd dreptul la informație, Constituția stabilește obligații corelative în sarcina autorităților publice: de a informa corect cetățenii asupra problemelor de ordin public, dar și de ordin personal; de a asigura prin serviciile publice dreptul la antenă; de a asigura protecția tinerilor și siguranța națională. Trebuie să subliniem că dreptul la informație—și această subliniere marchează exact dimensiunile acestui drept—privește numai informațiile de interes public. De aici rezultă că acest drept nu implică nici accesul la informații cu caracter secret, nici obligația autorităților publice de a da asemenea informații. Anumite informații nu trebuie și nu pot fi date, cum ar fi, de exemplu, unele informații cu caracter judiciar sau privind anchete parlamentare, informații privind apărarea națională sau siguranța națională etc.

Avînd în vedere rolul aparte în realizarea dreptului la informație a mijloacelor de informare în masă, în mod firesc Constituția reglementează principalele obligații ale acestora. În primul rînd trebuie menționat dreptul la antenă care revine principalelor grupuri sociale și politice. Garantarea exercitării acestui drept revine serviciilor publice de radio și televiziune. Este o prevedere constituțională de mare importanță, pentru că aceste servicii, fiind autonome, ar fi putut să refuze asigurarea unui asemenea drept. Desigur s-ar putea pune problema de a ști ce sînt, sau care sînt, grupurile sociale și politice importante. Constituția, ca și în alte cazuri, nu a mers pînă la detalii, pînă la cataloage concrete. Este și imposibil ca printr-o constituție să se facă un asemenea lucru.

În al doilea rînd, mijloacele de informare în masă au obligația constituțională de a asigura informarea corectă a opiniei publice. Această prevedere pune în valoare marile imperative care trebuie respectate în materie de informație și anume: exactitatea, onestitatea, discreția și desigur corectitudinea.

Dreptul la informație, ca toate drepturile și libertățile de exprimare și de răspîndire a opiniilor, credințelor, ideilor comportă anumite coordonate juridice, anumite limite.

Este și motivul pentru care prin alineatul (3) se stabilește că exercitarea acestui drept nu poate și nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecție a tinerilor sau siguranța națională.

Cît privește serviciile publice de radio și televiziune, Constituția impune adoptarea unei legi organice relative la organizarea lor și controlul parlamentar al activității lor. Fără a intra în detalii, va trebui însă să observăm că acest control, deși parlamentar,

va trebui astfel reglementat încît să nu contravină dispozițiilor articolului 30(3) din Constituție care stabilește că cenzura de orice fel este interzisă.

4. *Libertatea întrunirilor.* Libertatea întrunirilor⁹⁾ este o libertate cu caracter social-politic care constă în posibilitatea ce o au oamenii de a se întruni în reuniuni private sau publice pentru a-și exprima gândurile, opiniile, credințele.

Prin conținutul său această libertate se află într-o strînsă relație cu libertatea conștiinței precum și cu libertatea de exprimare. Este și motivul pentru care în mod tradițional și constant aceste libertăți sînt clasificate în aceeași categorie de drepturi (social-politice sau libertăți de opinie etc.). Această libertate se poate exercita prin mai multe forme și mijloace. Dintre acestea Constituția enumeră mitingurile, demonstrațiile și procesiunile. Diversitatea formelor și mijloacelor prin care se poate realiza această libertate și caracterul deschis, receptiv al dispozițiilor constituționale au determinat ca după nominalizarea celor trei forme să se adauge și exprimarea „orice alte întruniri“. Astfel, articolul 36 nu restrînge formele și mijloacele de realizare a libertății întrunirilor numai la cele trei forme nominalizate. Cît privește înțelesul celor trei termeni—mitinguri, demonstrații, procesiuni—sînt aceleași din vocabularul curent, obișnuit, fiind și în drept, deseori greu de realizat o diferențiere prea strictă între ei. Există anumite trăsături comune tuturor întrunirilor fără deosebire de formele în care se realizează. Astfel orice întrunire este o grupare de persoane, organizată, cu caracter temporar, destinată schimbului de idei, concepții, opinii etc. Orice întrunire, în sensul legii, presupune o legătură cît de firavă între participanți, o intenție comună și totdeauna un minim de organizare. Aceste trăsături au un mare rol din punct de vedere juridic atunci cînd se pun probleme de autorizare prealabilă, de desfășurare, sau de răspundere. Aceste trăsături deosebesc întrunirile de grupările sau aglomerările întâmplătoare de persoane.

În general, în literatura juridică se discută și deosebirile dintre libertatea întrunirilor și dreptul de asociere. Aceste deosebiri se realizează prin observarea diferențierilor dintre întruniri și asociații. Astfel întrunirile presupun participanți care nu au calitatea de membru permanent sau acceptat, conform unei proceduri prestabilite, în timp ce asociația presupune un grup de persoane, unite prin calitatea de membru, între care există legături permanente. Apoi întrunirile urmăresc realizarea nu a unui scop permanent, ci a unui concret (politic, social, cultural) declarat în momentul desfășurării lor (eventual aprobării prealabile,

atunci cînd legea prevede un asemenea lucru). Asociația însă presupune existența unui scop permanent, precis, determinat în momentul înființării ei, declarat prin actul de înființare sau de organizare (statut, regulament). Întrunirile se desfășoară pe baza unor reguli stabilite momentan, în timp ce asociația funcționează pe baza regulilor statutare, stabilite clar din momentul înființării sale. În fine, întrunirile se desfășoară (desigur în funcție de forma lor) de regulă pe căile și piețele publice, sau în localuri publice, în timp ce asociațiile își țin reuniunile la sediile lor. La reuniunile asociațiilor participă, de regulă, numai membrii acestora⁷. Desigur că aceste deosebiri nu trebuie interpretate rigid, pentru că diversitatea mijloacelor prin care se realizează atît întrunirile cît și activitatea asociațiilor este atît de mare încît deseori se produce un amestec al trăsăturilor întrunirilor și asociațiilor. De asemenea trebuie avut în vedere specificul reuniunilor cu caracter privat.

Întrunirile pot fi de două categorii: publice și private. Din textul constituțional nu rezultă o asemenea diferențiere, tăcerea textului urmînd a fi interpretată că regulile sale sînt aplicabile oricărui fel de întrunire.

Articolul 36 din Constituție stabilește trei reguli mari în legătură cu întrunirile și anume: a) libertatea întrunirilor; b) caracterul pașnic al întrunirilor; c) interzicerea la întruniri a oricărui fel de arme. Aceste trei reguli au caracter constituțional. Desigur, deși textul nu o spune expres, alte reguli, dar nu cu un asemenea caracter, vor urma a fi stabilite prin lege. Aceasta rezultă din corelația articolului 36 cu articolul 49 din Constituție, știut fiind că și exercițiul libertății întrunirilor poate comporta anumite restrîngeri.

Existența unei legislații care să detalieze dispozițiile constituționale se impune mai ales în legătură cu întrunirile pe căile publice știut fiind că aceste căi aparțin tuturor și sînt dominate de principiul liberei circulații⁸.

5. Dreptul de asociere. Dreptul de asociere este un drept fundamental, social-politic, clasificat de regulă în categoria libertăților de opinie, alături de libertatea conștiinței, libertatea de exprimare etc., cu care și prin care se explică în ce privește conținutul său⁹. Acest drept cuprinde posibilitatea cetățenilor români de a se asocia, în mod liber, în partide sau formațiuni politice, în sindicate sau în alte forme și tipuri de organizații, ligi și uniuni, cu scopul de a participa la viața politică, științifică, socială și culturală sau de a-și realiza o serie de interese legitime comune. Înțelegerea sferei de aplicație a dispozițiilor constituționale din acest

articol presupune o corectă și clară delimitare a asociațiilor ce sînt rezultatul exercitării acestui drept și a altor asociații și societăți care sînt rezultatul unor contracte de asociere. Altfel spus articolul 37 din Constituție se referă la asociere ca rezultat al exercitării unei libertăți fundamentale, o asociație deci de drept constituțional. Aceste asociații sînt de drept public, temeiul lor fiind libertatea de asociere și nu contractul care este temeiul asociațiilor și societăților de drept privat. Asociațiile prevăzute în articolul 37 nu au scopuri lucrative, nu urmăresc obținerea sau împărțirea unor beneficii, ele trebuie să aibă scopuri politice, religioase, culturale etc., scopuri care să exprime libertatea de gândire și de exprimare a gândurilor, opiniilor, credințelor.

Asemenea precizări urmăresc să arate că articolul 37 din Constituție nu poate fi socotit temeiul juridic al creării unor societăți comerciale sau al altor asociații cu caracter lucrativ, sau eventual al persoanelor juridice.

Asemenea lucruri sînt de domeniul legii, ele ținînd de sfera dreptului privat. Dintr-o asemenea viziune juridică rezultă consecințe diferite privind crearea și înregistrarea acestor tipuri diferite de asociații.

Garantînd dreptul la liberă asociere, dispozițiile constituționale stabilesc și formele de asociere.

Ca și în alte situații, dificultatea stabilirii unui inventar complet, a determinat folosirea a două procedee și anume: nominalizarea partidelor și sindicatelor; enunțarea celorlalte forme organizatorice prin formularea „alte forme de asociere.“ Nominalizarea partidelor politice și a sindicatelor era de altfel obligatorie avînd în vedere corelația dintre articolul 37 și articolele 8 (2) și 9 din Constituție, articole care privesc direct scopurile acestor forme de asociere.

Dreptul de asociere nu poate fi însă un drept absolut. De aceea, în mod firesc, avînd în vedere și precizările privind scopurile ce trebuie urmărite de către partidele politice și sindicate, stabilite prin articolele 8 (2) și 9 din Constituție, prin alineatele (2), (3) și (4) se stabilesc anumite limite. Aceste limite constituționale privesc trei mari aspecte: a) scopurile și activitatea; b) membrii; c) caracterul asociației rezultînd practic din modul de constituire.

a) Cît privește scopurile și activitatea, prin alineatul (2) sînt considerate neconstituționale partidele sau organizațiile care militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept ori a suveranității țării. Din simpla lectură a textului rezultă că el urmărește protejarea unor valori politice, juridice și sta-

tale consacrate încă în primul titlu al Constituției. Aceste valori intrînd practic în ordinea constituțională nu pot fi afectate nici prin exercitare abuzivă a dreptului de asociere. De aceea, în mod firesc, asociațiile care atentează la aceste valori sînt neconstituționale. Constatarea și declararea ca neconstituțională a unei asociații revine Curții Constituționale.

b) Limitele privind membrii asociațiilor privesc de fapt numai partidele politice, avînd în vedere rolul lor în viața politică și statală. În acest sens, potrivit alineatului (3) nu pot face parte din partidele politice judecătoria Curții Constituționale, avocații poporului, magistrații, membrii activi ai armatei, polițiștii și alte categorii de funcționari publici, stabilite prin lege organică. Se poate observa că este vorba practic numai de funcționari publici. Unii sînt nominalizați chiar în text, aici impedimentul fiind de ordin constituțional. Dar pentru că și alți funcționari publici nu pot să se asocieze în partide politice, asocierea fiind un obstacol în buna exercitare a funcțiilor, lor, Constituția permite legii organice să stabilească ea aceste categorii. Nu mai sîntem deci în prezența unei nominalizări constituționale ci doar a unui temei constituțional în baza căruia legea organică poate face asemenea nominalizări. Vom menționa că potrivit Decretului-Lege nr. 8 din 31 decembrie 1989, privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și a organizațiilor obștești în România, nu se pot asocia în partide politice diplomații și personalul Radioteleviziunii.

Explicația unei asemenea interdicții privind unele categorii de funcționari trebuie căutată în aceea că serviciile publice nu au voie să facă nici o diferențiere, între cei cărora le furnizează prestații, pe motive politice și în general pe alte motive spirituale.

În sistemele constituționale democratice se practică teoria neutralității serviciilor publice, care implică o detașare a funcționarilor publici (sau a unor categorii) de probleme politice. Asemenea prevederi constituționale se explică și prin egalitatea cetățenilor în fața legii și autorităților publice, fără discriminări și fără privilegii. Din acest principiu constituțional rezultă foarte clar că funcția publică este accesibilă, în mod egal tuturor celor care dovedesc capacitatea și aptitudinile cerute de lege pentru ocuparea unei funcții publice. De aceea o lege care ar condiționa ocuparea unei funcții publice de opțiunile politice, ar fi, categoric, neconstituțională.

c) În legătură cu caracterul asociației vom observa că potrivit Constituției sînt interzise asociațiile cu caracter secret. Această dispoziție constituțională urmărește practic protejarea valorilor

democrației constituționale față de anumite forțe obscure care ar dori să atenteze la ele.

6. *Secretul corespondenței.* Un principiu fundamental care urmărește să protejeze posibilitatea persoanei fizice de a-și comunica prin scris, prin telefon sau prin alte mijloace de comunicare gândurile și opiniile sale, fără a-i fi cunoscute de alții, cenzurate sau făcute publice este inviolabilitatea corespondenței. Acest principiu este rezultatul unei îndelungate istorii, în care nu au lipsit abuzurile, primitivismul, încălcările repetate. Formulată simplu, secretul corespondenței, ca drept fundamental cetățenesc¹⁰⁾ are totuși un conținut complex, plin de semnificații și aspecte juridice.

Prin *corespondență* textul constituțional înțelege scrisori, telegrame, trimeri postale de orice fel, altele decât scrisorile și telegramele, convorbirile telefonice și alte mijloace legale de comunicare. Formularea articolului 28 încearcă să surprindă, și reușește, gama largă de forme și mijloace prin care oamenii comunică între ei.

Dacă inviolabilitatea corespondenței este principiul fundamental, urmează să observăm ce reguli rezultă.

Mai întâi trebuie reținută sfera celor, față de care este ocrotită corespondența. Față de reglementarea constituțională concluzia unică este că sînt obligați a respecta secretul corespondenței atît persoanele fizice cît și autoritățile publice. Practic nimeni nu are dreptul să atenteze la corespondența cuiva. În al doilea rînd rezultă că nimeni nu poate reține, deschide, citi, distruge, da publicității o corespondență ce nu-i este adresată, avînd obligația de a o restitui destinatarului dacă din întîmplare a intrat în posesia ei. De asemenea nimeni nu are dreptul de a intercepta o convorbire telefonică sau de a divulga conținutul unei convorbiri telefonice de care a luat cunoștință întîmplător. Aceleași reguli se aplică corespunzător și în legătură cu alte trimeri postale sau mijloace legale de comunicare între oameni. Obligații aparte revin funcționarilor din poștă și telecomunicații care prin natura muncii lor și uneori prin natura comunicărilor și trimiterilor (cărți poștale, telegrame, convorbiri telefonice prin intermediul centralelor neautomate) iau cunoștință de conținutul acestor corespondențe. Ei sînt ținuți a păstra secretul, iar statutul acestor funcționari trebuie să sancționeze aspru orice abatere de la principiul constituțional.

Dintotdeauna s-a pus și se pune problema dacă principiul inviolabilității poate cunoaște vreo restrîngere. Sub acest aspect atît legislația cît și practica juridică au evidențiat că exercițiul

acestei libertăți comportă o restrângere necesară în interesul justiției, mai exact în interesul descoperirii infracțiunilor și infractorilor. Acest drept al magistraților de a obține, reține, citi și folosi în proces corespondența care vine sau pleacă de la persoane învinuite de săvârșirea unor fapte penale trebuie însă să fie prevăzut de lege, realizat după o procedură strictă și numai pe bază de ordonanțe scrise, cu respectarea celorlalte drepturi ale persoanei, mai ales a dreptului la viața familială, intimă și privată. Legile, care vor reglementa aceste restrângeri, vor trebui elaborate numai cu stricta respectare a articolului 49 din Constituție.

NOTE:

¹ Art. 20 are următorul conținut: (1) Libertatea gândirii și opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale. (2) Libertatea conștiinței este garantată; ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. (3) Cultele religioase sînt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. (4) În relațiile dintre culte sînt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjbire religioase. (5) Cultele religioase sînt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinate. (6) Părinții sau tutorii au dreptul de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine.

² De aceea în unele clasificări ce sînt folosite în explicarea drepturilor și libertăților umane, sub denumirea de libertatea gândirii sînt analizate: libertatea opiniei, libertatea religioasă, libertatea învățămîntului, libertatea presei, libertatea întrunirilor și libertatea de asociere. În acest sens v. C. A. Colliard *Libertés publiques*, Paris, 1982, p. 399 și urm.

³ Pe larg pentru semnificațiile și implicațiile acestor formule vezi Colliard, *op. cit.*, p. 419 și urm.

⁴ Art 30 are următorul conținut:

(1) Libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, sînt inviolabile. (2) Cenzura de orice fel este interzisă. (3) Libertatea presei implică și libertatea de a înființa publicații. (4) Nici o publicație nu poate fi suprimată. (5) Legea poate impune mijloacelor de comunicare în masă obligația de a face publică sursa finanțării. (6) Libertatea de exprimare nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine. (7) Sînt interzise de lege defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial sau la violență publică, precum și manifestările obscene, contrare bunelor moravuri. (8) Răspunderea civilă pentru informația sau pentru creația, aduse la cunoștința publică revine editorului sau realizatorului, autorului, organizatorului manifestării artistice, proprietarului mijlocului de multiplicare, al postului de radio sau de televiziune, în condițiile legii. Delictele de presă se stabilesc prin lege.

⁵ În articolul 31 care are următorul conținut: (1) Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public, nu poate fi îngrădit. (2) Autoritățile publice, potrivit competent ce le revin, sînt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal. (3) Dreptul la informație nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecție a tinerilor sau siguranța națională. (4) Mijloacele de informare în masă, publice și private, sînt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice. (5) Serviciile publice de radio și de televiziune sînt autonome. Ele trebuie să garanteze grupurilor sociale și politice importante, exercitarea dreptului la antenă. Organizarea acestor servicii și controlul parlamentar asupra activității lor se reglementează prin lege organică.

⁶ Constituția României reglementează această libertate prin art. 36 care are următorul conținut: Mitingurile, demonstrațiile, procesiunile sau orice alte întruniri sînt libere și se pot organiza și desfășura numai în mod pașnic, fără nici un fel de arme.

⁷ v. și I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice, op. cit.*, p. 75.

⁸ Pe larg vezi și C.A. Colliard, *op. cit.*, p. 713-743.

⁹ Acest drept este reglementat în Constituția României în art. 37 care are următorul conținut: (1) Cetățenii se pot asocia liber în partide politice, în sindicate și în alte forme de asociere. (2) Partidele sau organizațiile care, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept ori a suveranității, a integrității sau a independenței României sînt neconstituționale. (3) Nu pot face parte din partide politice judecătorii Curții Constituționale, avocații poporului, magistrații, membrii activi ai armatei, polițiștii și alte categorii de funcționari publici stabilite prin lege organică (4) Asociațiile cu caracter secret sînt interzise.

¹⁰ Acest drept este reglementat în Constituția României prin art. 28 care are următorul conținut: Secretul scrisorilor, al telegramelor, al altor trimiteri poștale, al convorbirilor telefonice și al celorlalte mijloace legale de comunicare este inviolabil.

CAPITOLUL II(VI)

Drepturile și libertățile economice, sociale și culturale

1. *Dreptul la învățătură.* Dreptul la învățătură este reglementat în art. 32 din Constituție¹ și constituie cea mai importantă parte a dreptului la educație la care orice om are vocație. În același timp acest drept este principalul mijloc de formare și de perfecționare a forței de muncă, de educație și de civilizație.

Învățămîntul, procesul de instruire prin intermediul căruia se realizează dreptul la învățătură, este caracterizat ca: obligatoriu pînă la un anumit nivel de instruire, gratuit, laic (datorită neutralității religioase, politice și ideologice) și democratic (școala fiind unul din locurile privilegiate ale egalității).

Pornind de la aceste caracteristici se poate ușor stabili conținutul complex al dreptului la învățătură. Astfel, dreptul la învățătură este în același timp și un drept și o obligație, ceea ce explică obligativitatea unor forme de învățămînt. Potrivit art. 32(1) din Constituție, învățămîntul general este obligatoriu. Dreptul la învățătură este însă asigurat și prin alte forme de organizare prevăzute de același text constituțional și anume învățămîntul liceal și cel profesional și învățămîntul superior. Constituția nu și-a propus să enumere toate formele de învățămînt posibile, ci le-a enumerat doar pe cele principale, tradiționale.

Prin formula „alte forme de instruire și perfecționare“ pe care o folosește art. 32(1) din Constituție se permite crearea și

existența și a altor forme prin care dreptul la învățătură se poate realiza.

Conform art. 32(4) al Constituției, învățămîntul de stat este gratuit. Această dispoziție se explică prin faptul că, datorită importanței dreptului la învățătură și mai mult decît pentru alte drepturi și libertăți fundamentale, statului îi revin deosebit de importante obligații materiale, în afară de cele prevăzute la alin. 1, de asigurare a dreptului la învățătură. Asemenea obligații materiale se concretizează în faptul că statul suportă din bugetul de stat, în condițiile legii, costurile procesului de învățămînt de stat, acesta devenind astfel gratuit.

În ceea ce privește învățămîntul obligatoriu (general) implicit, datorită obligativității, el este gratuit.

Învățămîntul este laic, întrucît dreptul la învățătură trebuie să asigure neutralitatea ideologică, politică și religioasă. Exercițarea dreptului la învățătură trebuie să aibă ca singură finalitate educarea persoanei, pentru ca aceasta să devină, profesional și civic, capabilă de a avea un rol în societate. Prin dreptul la învățătură trebuie să se urmărească deplina dezvoltare a personalității umane și a simțului demnității sale, întărirea respectului pentru drepturile și libertățile publice, favorizarea înțelegerii, toleranței și prieteniei între toate națiunile și toate grupurile rasiale, etnice sau religioase, promovarea ideii de pace.

Neutralitatea față de religie a învățămîntului este fundamentată pe prevederile art. 29(1) din Constituție, potrivit căruia „Nimeni nu poate fi constrîns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrară convingerilor sale“. Statul asigură libertatea învățămîntului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult, iar în școlile de stat învățămîntul religios este organizat și garantat prin lege. Sînt create astfel două reguli: prima privind învățămîntul religios organizat de culte și a doua privind învățămîntul religios în școlile de stat. Prima regulă asigură libertatea învățămîntului religios potrivit cerințelor fiecărui cult, realizîndu-se transpunerea în domeniul învățămîntului a libertății conștiinței.

Potrivit celei de-a doua reguli, învățămîntul religios în școlile de stat este organizat și garantat de lege. Deosebirea de regim față de cel al primei reguli este evidentă. Astfel, legea va organiza și garanta învățămîntul religios în școlile de stat, dar fără ca prin aceasta să contravină libertății conștiinței. Într-o asemenea viziune, legea trebuie să prevadă explicit că învățămîntul religios, în școlile de stat este facultativ, numai o asemenea prevedere putînd da satisfacție deplină libertății conștiinței și mai ales dreptu-

lui părinților sau tutorilor de a asigura, potrivit propriilor convin-
geri, educația copiilor lor minori a căror răspundere le revine.

În același timp, tot în conținutul dreptului la învățătură intră și obligația statului de a respecta libertatea părinților și, atunci când este cazul, a tutorilor legali, de a alege pentru copiii lor instituții de învățământ, altele decât cele ale autorităților publice, dar conforme cu normele minime pe care le poate prescrie sau aproba statul în materie de educație și de a asigura educația religioasă și morală a copiilor lor, potrivit propriilor convin-
geri.

Procesul de instruire are caracter democratic, prin dreptul la învățătură trebuind să se asigure șanse juridice egale oamenilor, ceea ce presupune interzicerea discriminărilor sau privilegiilor, dar nu exclude folosirea cu prioritate a criteriului competenței profesionale. De altfel, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale prevede ca toate formele de învățământ să fie „accesibile tuturor prin toate mijloacele”. (art. 13, pct. 2).

Un important element de conținut al acestei caracteristici democratice este autonomia universitară, reglementată și garantată de art. 32(6) din Constituție.

Tot în caracteristica democratică a învățământului trebuie să fie incluse și prevederile referitoare la limba în care se desfășoară învățământul. Potrivit art. 32(2) din Constituție, firesc, învățământul de toate gradele se desfășoară în limba română, care conform art. 13 din Constituție este limba oficială a statului nostru. În acest domeniu, în art. 32(2) și (3) sînt reglementate cîteva reguli de urmat.

Constituția ia în considerare realitatea potrivit căreia în România există și cetățeni români de alte naționalități decât cea română (maghiari, germani, romi, sîrbi, evrei, ucrainieni, lipoveni, polonezi, armeni etc.). Potrivit art. 6 din Constituție acești cetățeni români au dreptul la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase. Acest text este conform art. 27 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice. Mai mult, potrivit Documentului Reuniunii de la Copenhaga pentru dimensiunea umană a C.S.C.E. (1990) „Statele participante se vor strădui să garanteze că persoanele care aparțin minorităților naționale, independent de faptul că ele vor trebui să învețe limba sau limbile oficiale ale statului respectiv, să aibă posibilitatea să învețe limba lor maternă sau să fie instruite în această limbă, precum și, dacă este posibil și necesar, să o utilizeze în raporturile lor cu autoritățile publice, conform legislației naționale în vigoare”.

Corelându-se cu aceste realități și reglementări internaționale, art. 32(3) garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul de a învăța în limba lor maternă și dreptul de a putea fi instruite în această limbă. Legea urmează să stabilească modalitățile de exercitare a acestor drepturi.

Textul constituțional, definind în continuare conținutul dreptului la învățatură, are în vedere și o altă realitate, legată de perspectiva exercitării dreptului la libera circulație, și anume posibilitatea oferită de art. 32(2) din Constituție ca învățămîntul să se poată desfășura și într-o altă limbă de circulație internațională, desigur în condițiile stabilite de lege.

Constituția, în art. 32(5), cuprinde și dispoziții referitoare la categoriile de instituții de învățămînt, arătînd că „instituțiile de învățămînt inclusiv cele particulare“, se înființează și își desfășoară activitatea în condițiile legii. Din analiza acestor dispoziții rezultă că, în Constituție sînt prevăzute două categorii de instituții de învățămînt, de stat și particulare, ceea ce este o noutate pentru sistemul nostru constituțional și de învățămînt, noutate conformă art. 13 pct. 4 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, potrivit căruia nu se poate aduce atingere libertății indivizilor și persoanelor juridice de a înființa și a conduce instituții de învățămînt, cu condiția respectării finalității educației, iar educația dată în cadrul lor să fie conformă normelor minimale pe care le poate prescrie statul.

Toate instituțiile de învățămînt se înființează și își desfășoară activitatea în condițiile ce se stabilesc prin lege.

2. Dreptul la ocrotirea sănătății. Dreptul la ocrotirea sănătății este un drept fundamental, reglementat în art. 33 din Constituție².

Prin conținutul său acest drept asigură cetățeanului sănătatea prin păstrarea și dezvoltarea calităților sale fizice și mentale, care să-i permită o participare eficientă și reală la întreaga viață politică, economică, socială și culturală.

Potrivit art. 32(2) din Constituție, statul este obligat să ia măsuri pentru asigurarea igienei și sănătății publice.

Constituția în art. 33(3) garantează dreptul la ocrotirea sănătății și prin modul în care este organizată asistența medicală și sistemul de asigurări sociale pentru boală, accidente, maternitate și recuperare, prin controlul exercitării profesiilor medicale și a activității paramedicale, precum și prin alte măsuri de protecție a sănătății fizice și mentale a persoanelor. Toate aceste măsuri se stabilesc și se detaliază prin lege.

3. *Dreptul la muncă și la protecția socială a muncii.* Dreptul la muncă și la protecția socială a muncii este reglementat de art. 38 din Constituție³ și este un drept fundamental care exprimă, într-o corelație juridică necesară exigențele îmbinării libertății cetățeanului cu economia de piață și cu caracterul social al statului. Acest caracter complex a determinat denumirea sa, dar și formulările prezente în art. 38, care individualizează conținutul acestui drept și care sînt: dreptul la muncă, libertatea alegerii profesiei și a locului de muncă, dreptul la protecția socială a muncii etc.

O primă problemă care s-a pus în literatura juridică, a cărei rezolvare în practică nu este deloc simplă, datorită existenței economiei de piață, a liberei inițiative și a privatizării, a fost aceea a denumirii lui, întrebarea fiind dacă el este drept sau libertate. Există argumente serioase și pentru o denumire și pentru alta. Au fost exprimate două opinii. Într-o primă opinie⁴, se arată că aceste două noțiuni sînt alternative și nu se exclud, ele pot coexista, dînd expresie unor regimuri juridice diferite. „De inspirație liberală și individuală, libertatea muncii poate fi considerată posibilitatea de a desfășura o activitate utilă, lăsată în întregime la «discreția individului», ceea ce «dispensează» de orice obligație în acest domeniu; individul e liber să-și caute un loc de muncă, să dispună asupra clauzelor unui contract de muncă. Dimpotrivă, dreptul la muncă... implică obligații multiple și complexe pentru stat“.

Părăsindu-se aspectul mai mult teoretic al opiniei de mai sus, într-o altă opinie⁵ se reține, că folosirea exprimării de „drept la muncă“ este mai semnificativă în privința conținutului complex al acestui drept, pentru că evocă și ideea existenței unor obligații corelative libertății persoanei. „Obligația statului în această privință se onorează și prin plata unui ajutor de șomaj, un ajutor rezonabil, în cazul în care acesta nu poate asigura un loc de muncă“.

De altfel, chiar Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale folosește expresia de „drept la muncă“ (art. 6) și aceasta nu este întâmplătoare, pentru că acest pact stabilește obligațiile clare în sarcina statelor semnatare sau aderente.

Și constituțiile altor state folosesc aceeași exprimare de „drept la muncă“ și anume cele din: Grecia, Egipt, Portugalia, Japonia etc. Mai mult, constituțiile altor state consacră dreptul la muncă și ca o obligație de a muncii (Spania). Desigur obligația de a munci poate fi considerată o obligație morală, dar exprimările constituționale invocă importanța vitală a muncii pentru

orice societate organizată, importanță care îi subliniază caracterul de mijloc al muncii și al dreptului la muncă pentru realizarea scopurilor sociale, care sînt protejarea și dezvoltarea valorilor prevăzute în art. 1(3) din Constituție. De aceea, acest drept nu poate fi îngrădit, el fiind, într-o viziune științifică îndeobște admisă, dreptul ființei umane de a-și procura resursele necesare vieții prin munca sa. Această caracterizare a dus la exprimarea opiniei conform căreia dreptul la muncă este un drept inerent ființei umane, natural și imprescriptibil⁶.

În conținutul său complex dreptul la muncă cuprinde: libertatea alegerii profesiei, libertatea alegerii locului de muncă, protecția socială a muncii, salarizarea muncii depuse, dreptul la negocieri colective și caracterul obligatoriu al convențiilor și contractelor colective de muncă.

Libertatea alegerii profesiei și libertatea alegerii locului de muncă sînt libertăți fundamentale, expresii ale libertății persoanei în domeniul muncii. Constituția, consacînd aceste libertăți, dă fiecărui om posibilitatea de a-și alege singur atît profesia cît și locul de muncă. Alegerea este determinată de aptitudini, dorințe, anumite coordonate de ordin economic și social și voința celor interesați. Mai mult, într-o societate care funcționează pe principii economice, sociale și morale sănătoase, ocuparea locului de muncă se face pe criteriul competenței, alături de cel al vechimii, acesta asigurînd eficiența și bunăstarea. Dezvoltarea acestor aspecte este însă de domeniul legii.

De reținut este însă faptul că statul trebuie să-și manifeste din plin caracterul său social, prevăzut în art. 1 din Constituție, pentru realizarea acestor componente ale dreptului la muncă. De altfel, în Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (art. 6) se prevede că statele părți vor lua măsurile corespunzătoare pentru asigurarea acestui drept. Aceste măsuri, se arată în continuare, trebuie să cuprindă orientarea și formarea tehnică și profesională, elaborarea de politici, de programe și tehnici potrivite să asigure dezvoltarea economică, socială și culturală constantă și o deplină și productivă întrebuințare a forței de muncă, în condițiile în care garantează indivizilor exercițiul libertăților politice și economice fundamentale.

O altă componentă a dreptului la muncă și la protecția socială a muncii este protecția socială a muncii – domeniu de majoră importanță.

Conținutul complex al dreptului la protecția socială al salariaților cuprinde aspecte (măsurile) prevăzute în art. 38(2) din Constituție, care vor forma obiectul unor legi de domeniu și care

sînt următoarele: securitatea și igiena muncii, regimul de muncă al femeilor și al tinerilor, instituirea unui salariu minim pe economie, repaosul săptămînal, concediul de odihnă plătit, regimul prestării muncii în condiții grele, precum și alte situații specifice. Prin această ultimă măsură, enumerată în alin. (2), se subliniază caracterul receptiv și deschis spre soluții legislative al Constituției, prin care să se asigure o cît mai eficientă protecție socială a muncii.

În conținutul dreptului la muncă și la protecția socială a muncii mai intră și durata normală a zilei de lucru, reglementată în art. 38(3) din Constituție, din care rezultă trei noțiuni ce trebuie explicate și anume: „durata normală“, „în medie“ și „cel mult 8 ore“.

În mod firesc, în Constituție trebuie stabilit timpul de muncă (durata normală), adică acea perioadă de timp dintr-o zi în care salariatul prestează munca la care s-a angajat prin contractul de muncă. La stabilirea acestei perioade (la cel mult 8 ore pe zi) s-au avut în vedere mai multe aspecte și anume: tradiția legislativă a mai multor state, care au consacrat o durată maximă a zilei de lucru de 8 ore, firescul vieții umane, care face ca această durată să fie normală, pentru că permite ca celelalte 16 ore din cele 24 posibile să fie folosite în mod liber, conform preferințelor fiecărui, respectarea cerințelor vieții, sănătății și eficienței muncii prin această repartizare a orelor unei zile de lucru, interdicția obligării de a presta munca peste limita de 8 ore.

Noțiunea de „cel mult 8 ore“ crează posibilitatea stabilirii unei durate mai reduse a zilei de lucru (sau a săptămîinii), în Constituție stabilindu-se doar limita maximă.

Desfășurarea normală a muncii implică și anumite prelungiri ale procesului de lucru, care sînt perfect posibile față de formularea constituțională de „în medie“ de 8 ore. Această prelungire implică obligația corelativă a celui pentru care se prestează munca, de a stabili un program de muncă corespunzător naturii muncii, dar care să respecte regula celor 8 ore la nivelul săptămîinii de lucru sau a altei perioade convenite.

Aceste dispoziții sînt conforme prevederilor art. 7 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale și anume de a se crea condiții de muncă juste și favorabile, printre care remunerarea echitabilă a zilelor de sărbătoare, odihna, timpul liber, limitarea rezonabilă a duratei muncii și concedii periodice plătite.

În conținutul dreptului mai este inclusă de Constituție prin art. 38(4) și egalitatea salarizării femeilor și bărbaților pentru o

muncă egală. Textul constituțional exprimă egalitatea în drepturi (de șanse) a femeii cu bărbatul, proclamată în art. 16 din Constituție, în domeniul muncii. Această dispoziție trebuie să fie atent observată și respectată, atât la elaborarea normelor juridice referitoare la muncă, cât și la încheierea oricăror convenții (contracte) de muncă. Încălcarea acestui principiu constituțional va constitui temei al declarării nulității sau al anulării oricăror acte privind salarizarea.

Constituția mai cuprinde în conținutul complex al dreptului la muncă și dreptul la negocieri colective în materie de muncă și caracterul obligatoriu al convențiilor și al contractelor colective de muncă, în procedura cărora un rol foarte important îl au sindicatele (art. 38 alin. 5). Dreptul la negocieri colective în materie de muncă și caracterul obligatoriu al convențiilor și contractelor colective de muncă sînt garantate prin participarea sindicatelor ca reprezentanți ai salariaților, prin sancțiunile ce se aplică în cazul nerespectării acestor dispoziții, prin dreptul la grevă etc.

Tot în conținutul complex al dreptului la muncă trebuie cuprinsă dispoziția constituțională (art. 39)⁷, conform căreia munca forțată este interzisă.

Avînd în vedere conținutul dreptului la muncă, reglementarea din art. 39 din Constituție apare ca firească, întrucît nimeni nu poate fi obligat să desfășoare o muncă pe care nu și-a ales-o sau nu a acceptat-o în mod liber ori să muncească în alt loc de muncă pe care nu l-a ales sau nu l-a acceptat liber.

Dispoziția constituțională este o reluare a prevederilor art. 8 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, în care se arată că nimeni nu poate fi ținut în sclavie, în servitute și nimeni nu va fi constrîns să îndeplinească o muncă forțată sau obligatorie.

În același Pact se arată cazurile în care munca nu se consideră forțată sau obligatorie, fundamentat pe faptul că în anumite țări, ca și în România, unele infracțiuni pot fi sancționate cu pedepse a căror executare să se realizeze prin muncă (forțată), pe baza unor hotărîri legal pronunțate.

Interzicînd munca forțată totuși, Constituția, pe aceeași linie de gîndire cu Pactul, stabilește care sînt situațiile în care munca prestată nu se consideră forțată. Astfel, în art. 39(2) se arată că nu constituie muncă forțată: serviciul militar sau activitățile desfășurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu prestează serviciul militar obligatoriu din motive religioase; munca depusă de o persoană condamnată, prestată în condiții normale, în perioada de detenție sau în alte peribade legale; prestațiile impuse

în situația creată de calamități ori de alt pericol, precum și cele care fac parte din obligațiile civile normale stabilite prin lege.

4. *Dreptul la grevă*. Dreptul la grevă este prin finalitatea sa un drept social-economic, reglementat de art. 40 din Constituție⁸, întrucât este un important mijloc de realizare de către salariați a unor drepturi sociale, economice și profesionale sau a ameliorării unor condiții de muncă, de salarizare și de viață. Această trăsătură clasifică dreptul la grevă printre drepturile economice, sociale și culturale.

Greva (conflictele colective de muncă) constituie o încetare colectivă și voluntară a lucrului, în scopul obligării conducerii întreprinderii la respectarea intereselor profesionale, economice și sociale ale salariaților. Există mai multe tipuri de grevă: de solidaritate, de avertisment, de zel, perlată⁹ (japoneză), ocuparea întreprinderii sau a locului de muncă pentru a împiedica reluarea lucrului și pichetele de grevă. În legislația unor țări sînt recunoscute doar primele două categorii de grevă (de solidaritate și de avertisment). În legislația noastră¹⁰ grevele sînt de avertisment și propriu-zise, prin ele putîndu-se realiza revendicări economice, sociale și profesionale.

Dreptul la grevă se află într-o strînsă corelație cu libertatea negocierilor colective și dreptul la asociere, mai ales cu asocierea în sindicate. De altfel, potrivit art. 9 din Constituție, sindicatele contribuie la apărarea drepturilor și la promovarea intereselor profesionale, economice și sociale ale salariaților, iar conform art. 40(1) greva are ca scop apărarea intereselor profesionale, economice și sociale ale acestora. În plus, în art. 4 din Legea nr. 15/1991 se precizează că în conflictele colective de muncă, salariații sînt reprezentați de sindicate, iar acolo unde asemenea organizații nu există, salariații își aleg reprezentanți.

Dreptul la grevă se exercită în condițiile și limitele stabilite de lege¹¹, receptînd astfel prevederile art. 8 lit. d din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, potrivit căruia dreptul la grevă se exercită în conformitate cu legile fiecărei țări.

Condițiile legale în care se pot declanșa grevele (conflictele colective de muncă) prevăd necesitatea ca grevele să se declanșeze numai dacă, în prealabil, au fost epuizate toate posibilitățile de soluționare a conflictului colectiv de muncă prevăzute de lege, iar revendicările nu au fost rezolvate. Greva este soluția extremă prin care conducerea trebuie convinsă să satisfacă revendicările salariaților.

Textul constituțional dispune că prin lege se stabilesc și limitele exercitării dreptului la grevă, avînd ca scop evitarea grevelor abuzive sau altfel spus exercitarea abuzivă a dreptului la grevă. Acest text presupune unele precizări.

Art. 40 din Constituție stabilește că dreptul la grevă aparține numai salariaților, așa cum este definită noțiunea în dreptul muncii. Ca atare, nu se încadrează în aceste prevederi și nu beneficiază de regimul juridic al grevelor diversele manifestări organizate de persoane care nu au calitatea de salariați, chiar dacă aceste manifestări se autointitulează greve.

O altă limitare se referă la scopul grevei, care este apărarea intereselor profesionale, economice și sociale ale salariaților.

Sînt considerate ilicite grevele cu caracter politic sau grevele politice cum sînt denumite, precum și cele prin care nu se urmărește scopul legal stabilit al grevelor. În legislația noastră, în art. 24 și art. 25 din Legea nr. 15/1991 se dispune că sînt interzise grevele politice, grevele pentru anularea desfacerii contractului de muncă de către unitate¹², încadrarea în unitate sau schimbarea din funcție a unei persoane, pentru obținerea modificării clauzelor contractului colectiv de muncă, a unui acord realizat anterior sau a unei hotărîri definitive prin care s-a soluționat conflictul, pe toată durata de aplicare a acestora.

Un aspect important al dreptului la grevă, care poate fi privit dintr-un anumit punct de vedere și ca o limitare a acestui drept, este acela al grevelor în serviciile publice, problemă reglementată în art. 40(2) din Constituție, în care se arată că legea stabilește garanțiile necesare asigurării serviciilor esențiale pentru societate. Reglementările juridice din acest domeniu au cunoscut, în sistemele constituționale, mari variații în timp. Se consideră că greva funcționarilor publici este ilicită pentru că ea intră în contradicție cu noțiunea de serviciu public, cu principiul continuității serviciilor publice și uneori este considerată și grevă politică. Încetarea serviciilor publice, cum ar fi transporturile, poșta, ordinea publică, sănătatea, creează neajunsuri prea mari celorlalte, încît grevele în acest domeniu cunosc deseori un regim juridic distinct.

În Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, în art. 18, se arată că acest articol nu se opune ca exercitarea dreptului la grevă de către membrii forțelor armate, ai poliției sau de către funcționarii publici să fie supusă unor restricții legale.

Aceste prevederi au fost preluate în Constituția unor state, ca de exemplu cea a Spaniei. Constituția României reglementează

aceste restricții în art. 40(2). În art. 45(1) din Legea nr. 15/1991 sînt stabilite, detaliat și în concret, categoriile de personal care nu pot declara grevă și anume: salariații care dețin funcții de specialitate în aparatul Parlamentului, Guvernului și al altor autorități publice, procurorii, judecătorii, personalul Ministerului Apărării Naționale, Ministerului de Interne și al unităților din subordinea lor, personalul militarizat din unitățile din subordinea Ministerului Justiției, salariații din sistemul energetic național, din serviciile operative de la reactoarele nucleare, din unitățile cu foc continuu care, prin oprire, prezintă pericol de explozie și cei din unitățile care execută producție pentru nevoile de apărare a țării.

În art. 45(2) din lege se stabilesc condițiile și limitele în care alte categorii de personal pot declara grevă și anume: personalul civil din unitățile subordonate Ministerului Apărării Naționale și Ministerului de Interne; personalul din transporturile aeriene, navale și terestre; personalul din unitățile sanitare, farmaceutice, din Radioteleviziune, din transporturi pe calea ferată, inclusiv cele de material rulant, de transporturi fluviale, de aviație civilă și cele de stat care asigură serviciile publice locale.

Legea stabilește și sancțiuni pentru încălcarea regulilor referitoare la dreptul la grevă.

5. *Dreptul de proprietate.* Dreptul de proprietate, reglementat în Constituție¹³ în art. 41 (text care trebuie coroborat cu art. 135) este un drept fundamental, de veche tradiție în catalogul drepturilor și libertăților cetățenești, pilonul de bază al primelor declarații de drepturi. Astfel, în Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 26 august 1789 se arată, la art. 17, că proprietatea fiind un drept sacru și inviolabil, nimeni nu poate fi privat de ea, decît în cazul în care necesitatea publică, legal constatată, o cere în mod evident și sub condiția unei juste și prealabile indemnizații. În Declarația universală a drepturilor omului adoptată de Adunarea generală a O.N.U. pe data de 10 decembrie 1948, în art. 17, se reține că „Orice persoană are dreptul la proprietate, atît singură cît și în asociere cu alții. Nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de proprietatea sa“.

Dreptul de proprietate este o prerogativă inerentă naturii umane, un mijloc de atingere a valorilor umane recunoscute, o concesie a legiuitorului. Această concesie este făcută în considerarea aspirațiilor fundamentale ale omului.

Acest drept este considerat în unanimitate ca un drept economic prin excelență, fiind legat indisolubil de structura economică a societății. Proprietatea este rezultatul muncii; de altfel în

doctrina mai veche dreptul de proprietate era clasificat și studiat alături de dreptul la muncă.

Potrivit art. 41(1) din Constituție, dreptul de proprietate¹⁴, precum și creanțele¹⁵ asupra statului sînt garantate fiecărui cetățean, în limitele și cu conținutul stabilit de lege. Corelativ dreptului de proprietate, statului îi revine obligația de ocrotire a proprietății (art. 135 din Constituție), indiferent de formele sale. Constituția stabilește în art. 135 că formele de proprietate sînt: publică, care aparține statului și unităților administrativ-teritoriale și privată care, printr-o interpretare *per a contrario*, aparține altor persoane decît statului și unităților administrativ-teritoriale.

Definind formele de proprietate, Constituția stabilește și limitele exercitării dreptului de proprietate publică și a dreptului de proprietate privată. Astfel proprietatea publică este individualizată constituțional prin bunurile care formează obiectul material exclusiv al său, preluîndu-se astfel un procedeu cuprins și în constituțiile anterioare și care sînt bogățiile de orice natură ale subsolului, căile de comunicație, spațiul aerian, apele cu potențialul energetic valorificabil și acelea ce pot fi folosite în interes public: plajele, marea teritorială, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental, precum și alte bunuri stabilite de lege. Această ultimă precizare lasă posibilitatea ca prin lege să se prevadă și alte bunuri care pot deveni obiect al proprietății publice.

Bunurile care formează obiectul proprietății publice sînt inalienabile. Constituția nu prevede imprescriptibilitatea și nici indivizibilitatea acestor bunuri, ceea ce înseamnă că ele va trebui să fie reglementate prin lege, în condițiile stabilite în art. 135(5) din Constituție, potrivit cărora toate bunurile care fac obiectul proprietății publice pot fi date în administrare regiilor autonome ori instituțiilor publice, creîndu-se astfel monopolurile exclusive ale statului sau pot fi concesionate ori închiriate.

Proprietatea privată este, potrivit art. 41(2) din Constituție, ocrotită de lege, indiferent de titularul ei și inviolabilă (art. 135 alin. 6). În legătură cu acest text sînt necesare cîteva precizări. Dreptul de proprietate privată este dreptul persoanei de a dobîndi în proprietatea sa bunuri, de a le folosi și de a dispune liber de ele, precum și de a le transmite *mortis causa* altuia¹⁶. În ceea ce privește bunurile care pot face obiectul material al acestei proprietăți, din prevederile constituționale rezultă o regulă de mare importanță pentru societate și anume regula plenitudinii dreptului de proprietate privată, excepția fiind dreptul de pro-

prietate publică. Potrivit acestei reguli, Constituția reglementează câteva limitări ale dreptului de proprietate privată în favoarea dreptului de proprietate publică. Aceste limitări se pot grupa în două categorii și anume limitări *in rem* (referitoare la bunuri) și limitări *in personam* (referitoare la persoane).

Limitările *in rem* sînt următoarele:

Prima limitare constă în aceea că poate fi obiect al acestei forme de proprietate orice bun sau creanță, cu excepția celor expres prevăzute de Constituție sau de lege și care constituie obiect exclusiv al proprietății publice. Deci bunurile care formează obiectul material al proprietății publice sînt limitări ale sferei bunurilor care formează obiectul material al proprietății private.

În art. 41(3) Constituția stabilește o a doua limitare *in rem* a dreptului de proprietate privată, conform căreia nimeni nu poate fi expropriat decît pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreptă și prealabilă despăgubire. În legătură cu această limitare sînt necesare câteva precizări. În primul rînd Constituția, firește, nu stabilește ce se înțelege prin noțiunea de „utilitate publică”, urmînd ca legea să o facă. Credem că această noțiune nu ar trebui să fie departe de noțiunea de „lucrări de interes public”.

Exproprierea se dispune de stat, dar poartă numai asupra terenurilor și construcțiilor, nu și asupra altor bunuri. Ele se fac doar cu o dreptă și prealabilă despăgubire. Despăgubirile, potrivit art. 41(5) din Constituție se stabilesc de comun acord cu proprietarul sau, în caz de divergență, prin justiție.

În art. 41(4) Constituția prevede o a treia limitare *in rem* a dreptului pe proprietate privată și anume posibilitatea folosirii de către autoritatea publică, pentru lucrări de interes general, a subsolului oricărei proprietăți imobiliare (terenuri), cu obligația de a despăgubi proprietarul pentru daune aduse solului, plantațiilor sau construcțiilor, precum și pentru alte daune imputabile autorității. Această „folosire” nu trebuie confundată cu „exproprierea”. Și în acest caz sînt necesare unele precizări. În primul rînd Constituția nu stabilește ce trebuie să se înțeleagă prin „lucrări de interes general”, dar nici nu prevede că acest lucru se va face prin lege. În această situație se poate spune că definirea acestei noțiuni va trebui să fie făcută de autoritatea publică care urmează să folosească subsolul imobilului (terenului). Așa fiind, credem că această noțiune are un conținut mai restrîns decît noțiunea de „utilitate publică”, rezumîndu-se la „lucrări de interes general” cu alte cuvinte, care nu sînt lucrări de „utilitate publică”. În cazul în care interesul ar fi de „utilitate publică”, opera-

țiunea ce ar trebui întreprinsă ar fi cea de expropriere și nu cea de folosire, impunându-se astfel, parcurgerea procedurii prevăzute pentru expropriere.

În plus, diferențierea dintre cele două noțiuni se face în funcție de obiectul material al lor, dar și în funcție de ceea ce se dorește în legătură cu acest obiect. Astfel, exproprierea poartă asupra terenurilor și construcțiilor care trec în proprietatea publică, pe când în cazul folosirii, aceasta poartă asupra subsolului, care se trece doar temporar în folosință publică (care este un atribut al dreptului de proprietate publică) și nu în proprietate publică.

Despăgubirile care se cuvin proprietarului imobilului (terenului) folosit urmează aceleași reguli ca și în cazul exproprierii.

O ultimă limitare *in rem* este prevăzută în art. 41(7) și (8) din Constituție. Potrivit acestei limitări averea dobândită licit nu poate fi confiscată. În vederea înțelegerii corecte a textului constituțional sînt necesare cîteva precizări. În primul rînd, printr-o interpretare logică, *per a contrario*, averea dobândită ilicit poate fi supusă confiscării, considerăm, chiar în fața tăcerii Constituției, tot în condițiile legii. Dovada caracterului ilicit al averii este în sarcina autorităților publice, întrucît caracterul licit al dobîndirii averii se prezumă (art. 41, alin. 7 din Constituție). Această dispoziție este o aplicare, în domeniul confiscării, a principiului nevinovăției înscris în art. 23(8) referitor la libertatea individuală. Aceste principii rezultă din faptul că averea licită este rezultatul muncii persoanei, proprietatea fiind expresia muncii.

Apoi, confiscarea averii, licit sau ilicit dobîndite, nu trebuie confundată cu confiscarea specială, care nu poartă asupra unei averi și care, conform art. 41(8) se impune asupra bunurilor destinate, folosite sau rezultate din infracțiuni ori contravenții, în condițiile stabilite de lege. Legea detaliază condițiile în care se poate dispune această confiscare.

Limitările *in personam* sînt următoarele:

Prima limitare de acest tip a dreptului de proprietate privată este cea reglementată de art. 41(6) din Constituție care presupune impunerea proprietarului privat, obligația de a respecta normele prevăzute de lege sau de obiceiul locului, referitoare la protecția mediului înconjurător, asigurării buneii vecinătăți și a respectării celorlalte sarcini prevăzute pentru proprietar, de aceste norme. La prima vedere, prevederea nu era necesară, avînd în vedere că respectarea Constituției și a legilor este o îndatorire constituțională prevăzută de art. 51 din Constituție. Datorită însă importanței problemelor reglementate (protecția mediului înconjurător de care depinde însuși dreptul la viață, pro-

tecția proprietății prin asigurarea bunei vecinătăți etc.) a fost necesară inserarea lor în prevederile constituționale.

Cea de-a doua limitare *in personam* este reglementată în art. 41(2) din Constituție.

Constituția ocrotește proprietatea privată indiferent de titularul ei, dar prevede în art. 41(2) că cetățenii străini și apatrizii nu pot dobândi dreptul de proprietate asupra terenurilor. Această prevedere este firească și în concordanță cu dispozițiile art. 1 și art. 3 din Constituție. Potrivit acestui text statul român este „unitar și indivizibil“, iar teritoriul României este inalienabil. În cazul în care s-ar fi permis dobândirea de terenuri de către străini și apatrizi, părți din teritoriul ar fi putut scăpa de sub suveranitatea poporului, ceea ce este, constituțional, de neconceput.

6. *Dreptul de moștenire.* Dreptul de moștenire este un drept firesc și natural al omului, reglementat prin art. 42 din Constituție¹⁷. Acest drept este considerat fundamental și de constituțiile altor state.

Acest drept este presupus de dreptul de proprietate, pentru că în virtutea lui o persoană poate transmite – *mortis causa* – iar o alta poate dobândi, pe cale succesorală orice bun. Condițiile în care se face transmiterea sînt reglementate de lege.

Constituția garantează acest drept, urmînd ca garanțiile să fie detaliate prin lege. Una din cele mai solide garanții ale dreptului la moștenire este proprietatea fără de care acesta nu ar putea exista.

7. *Dreptul la un nivel de trai decent.* Prevederile art. 43 din Constituție¹⁸ consacră unul din cele mai umane drepturi fundamentale, cel la un nivel de trai decent, care a fost receptat mai tîrziu în catalogul drepturilor și libertăților fundamentale. Acest drept este prevăzut și în constituțiile altor state cum sînt: Spania, Olanda etc.

El este, în mare măsură rezultatul unei noi viziuni privind asigurarea drepturilor cetățenești nu numai prin eforturile individuale ale fiecărui stat ci și prin eforturile colective ale comunității internaționale, acest mod de realizare a sa plasîndu-l în marea grupare a drepturilor de solidaritate (de generația a treia). De altfel, în Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale se arată, în art. 11 pct. 1, că „statele vor lua măsuri potrivite pentru asigurarea realizării acestui drept și recunosc în acest scop importanța esențială a unei cooperări internaționale liber consimțite“.

În conținutul său complex, dreptul la un nivel de trai decent include dreptul cetățeanului la condiții rezonabile de viață și la

ameliorarea lor în mod continuu și care să-i asigure, lui și familiei lui, un trai civilizat, decent, prin asigurarea hranei, îmbrăcăminte și a unei locuințe satisfăcătoare.

Desigur că nivelul de trai se asigură cu prioritate prin munca proprie a cetățeanului și a familiei lui, dar, potrivit art. 43(1) din Constituție statul trebuie să contribuie singur și/sau în cooperare cu celelalte state ale lumii, în mod decisiv la realizarea condițiilor de viață și la ameliorarea lor continuă pentru atingerea standardului de civilizație dorit, prin luarea, în mod obligatoriu, a unor măsuri de dezvoltare și de protecție socială. Aceste măsuri sînt concretizate și dezvoltate în art. 11, pct. 2 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale și sînt următoarele: adoptarea unor programe concrete pentru a îmbunătăți metodele de producție, de conservare și de distribuire a produselor alimentare prin deplina utilizare a cunoștințelor tehnice și științifice, prin difuzarea principiilor de educație în ce privește nutriția și prin dezvoltarea sau reforma regimurilor agrare, în așa fel încît să se asigure cît mai bine punerea în valoare și utilizarea resurselor naturale, adoptarea unor programe concrete pentru asigurarea unei repartiții echitabile a resurselor alimentare mondiale în raport cu nevoile și ținînd cont de problemele care se pun atît țărilor importatoare cît și țărilor exportatoare de produse alimentare,

Formularea din art. 33(1) din Constituție permite atît luarea tuturor acestor măsuri, cît și cooperarea internațională, între autoritățile statale și organizațiile neguvernamentale (NGO-uri), asigură receptivitatea elementelor noi ce pot apărea etc.

În art. 33(2) din Constituție sînt cuprinse unele domenii care ori sînt reglementate în sens larg în conținutul dreptului la un nivel de trai decent ori au o oarecare contingență cu acest drept și asigură realizarea lui și anume: dreptul la pensie, dreptul la concediul de maternitate plătit; dreptul la asistență medicală în unitățile sanitare de stat; dreptul la ajutor de șomaj și la alte forme de asistență socială prevăzută de lege. Această ultimă formulare lasă să se înțeleagă că, prin lege, mai pot fi create și alte asemenea drepturi, care să contribuie la realizarea unui nivel de trai decent.

8. *Dreptul la căsătorie.* Un alt drept fundamental al ființei umane, reglementat de art. 44 din Constituție¹⁹ este dreptul la căsătorie, care stă la baza întemeierii familiei – element natural și fundamental al societății. Acest drept a mai fost denumit și „drept de ascendență“, adică dreptul fiecărui individ de a avea un tată și o mamă și de a fi educat de ei²⁰. Pentru a avea însă o fa-

milie și a o putea proteja ea trebuie să fie întemeiată²¹, prin căsătorie.

Textul constituțional reglementează cele două aspecte ale acestui drept și anume: libertatea căsătoriei și dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor lor, ambele aspecte stînd la baza familiei.

Constituția prevede în conținutul dreptului la căsătorie libertatea căsătoriei care se întemeiază pe libertatea consimțămîntului la încheierea căsătoriei și pe egalitatea dintre soți, care este o confirmare și la nivelul familiei a principiului egalității în drepturi a persoanelor fără deosebire de sex. Condițiile de încheiere, de desfacere și de nulitate a căsătoriei se stabilesc prin lege.

Constituția prevede în art. 44(2) o singură regulă în această privință și anume: căsătoria religioasă poate fi celebrată numai după căsătoria civilă. Desigur, celebrarea căsătoriei religioase este facultativă, fiind o consecință a exercitării libertății religioase, și trebuie să fie precedată de încheierea căsătoriei civile – singura căreia i se recunosc, astfel, efecte legale. De aici rezultă obligația așezămintelor religioase de a constata dacă cei care solicită celebrarea căsătoriei religioase au încheiat mai întîi căsătoria civilă.

Cel de-al doilea aspect al acestui drept consacră dreptul și îndatorirea constituțională a părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor lor. Acest drept – obligație privește, potrivit art. 44(3) din Constituție, pe toți copiii, atît cei rezultați din căsătorie cît și pe cei rezultați din afara căsătoriei, care sînt egali în fața legii. Textul confirmă și la acest nivel principiul egalității în drepturi, fără nici un fel de discriminare.

Prin conținutul său acest drept este indisolubil legat de alte drepturi fundamentale și mai ales de drepturile social-economice și culturale (dreptul la muncă, dreptul la învățatură, dreptul copiilor și tinerilor la protecție și asistență, dreptul la un nivel de trai decent, dreptul la ocrotirea sănătății etc.).

9. Dreptul copiilor și tinerilor la protecție și asistență. În art. 45 din Constituție²² este reglementat un alt drept fundamental și anume dreptul copiilor și tinerilor la protecție și asistență în realizarea drepturilor lor.

Din lectura întregului Titlu II al Constituției se poate lesne constata că multe drepturi și libertăți privesc și pe copii și pe tineri în mod direct, uneori în exclusivitate. În această categorie pot fi menționate dreptul la învățatură, dreptul la muncă, dreptul la căsătorie etc. De asemenea, sînt multe articole care reglementează drepturi și libertăți și în care sînt nominalizați copiii și

tinerii. Într-o asemenea viziune, în conținut, acest drept apare ca un drept-sinteză, care valorifică realitatea potrivit căreia copiii și tinerii constituie marele potențial uman de azi, dar mai ales pe cel de mâine, al societății, că ei sînt continuitatea și viitorul, perspectiva umană.

Concretizînd, se poate spune că acestea sînt și cauzele pentru care acest potențial uman are dreptul la un regim special de protecție și asistență. Acestui drept, în mod firesc, îi corespunde obligația statului de a asigura copiilor și tinerilor condițiile necesare dezvoltării armonioase a aptitudinilor lor fizice și intelectuale. În acest sens, Constituția prevede măsurile de protecție și de asistență, care fac parte din conținutul dreptului, stabilind că statul acordă alocații de stat pentru copii, ajutoare pentru îngrijirea copilului bolnav ori handicapat și alte forme de protecție socială a copiilor și tinerilor care se stabilesc prin lege (art. 45 alin. 2). De asemenea, autoritățile publice au obligația să contribuie la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării (art. 45 alin. 5 din Constituție).

O altă măsură de protecție a copiilor și tinerilor este stabilirea vârstei minime, sub care minorii nu pot fi angajați salariați și anume 15 ani. Această interdicție este în concordanță cu măsurile de protecție socială privitoare la tineri, prevăzute în art. 38(2) din Constituție și valorifică, pe planul legislației interne, o importantă regulă internațională în sensul căreia vârsta minimă de admitere într-o funcție salariată sau într-o muncă nu trebuie să fie inferioară vârstei pînă la care școlaritatea este obligatorie și nici într-un caz sub 15 ani. Acest text este în concordanță și cu prevederile art. 10 pct. 3 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale.

O importantă măsură de protecție a copiilor și tinerilor este prevăzută în art. 45(3) din Constituție, conform căreia sînt interzise exploatarea minorilor, folosirea lor în activități care le-ar dăuna sănătății, moralității sau care le-ar pune în primejdie viața ori dezvoltarea normală. Acest text constituțional valorifică prevederile art. 10 pct. 3 din pactul menționat, potrivit cărora copiii și tinerii trebuie ocrotiți împotriva exploatării economice și sociale. Folosirea lor la lucrări de natură a le dăuna moralității sau sănătății, de a le pune viața în primejdie sau de a dăuna dezvoltării lor normală trebuie sancționate prin lege.

În final, este necesar de făcut precizarea potrivit căreia Constituția se referă la protecția și asistența numai a copiilor și tinerilor.

10. *Dreptul persoanelor handicapate la o protecție specială.* În art. 46 din Constituție²³ este reglementat, pentru prima dată în România, un nou drept fundamental și anume dreptul persoanelor handicapate la o protecție specială. În acest fel se recunoaște și se soluționează la cel mai înalt nivel juridic, cel constituțional, o realitate de neignorată în viața internă și internațională. De altfel, în prezent, pe plan mondial, se simte o efervescență în domeniul protecției acestei categorii de persoane, care are ca scop principal integrarea, totală sau parțială, în viața de zi cu zi a semenilor noștri care sînt handicapați.

Aceste scopuri se pot realiza numai printr-un regim special de protecție, de care trebuie să se bucure persoanele handicapate și care să surmonteze handicapul pe care acestea îl au față de semenii lor. Neexistînd această protecție specială se ajunge la discriminare și deci la încălcarea principiului constituțional al egalității, principiu-colar al tuturor drepturilor și libertăților fundamentale.

Acestea sînt motivele pentru care în art. 46, Constituția dispune, definind conținutul dreptului persoanelor handicapate la o protecție specială că persoanele handicapate se bucură de protecție specială. Corelativ acestui drept, statului îi revin foarte importante obligații care se referă la asigurarea realizării unei politici naționale de prevenire, de tratament, de readaptare, de învățămînt, de instruire și de integrare socială a handicapaților, dar cu respectarea drepturilor și îndatoririlor care revin părinților și tutorilor (art. 46 din Constituție).

Măsurile de protecție specială a handicapaților trebuie să aibă ca scop prevenirea, atenuarea sau înlăturarea consecințelor profesionale, economice și sociale ale handicapului, prin aplicarea în practică a trei importante principii de nivel internațional și anume: precocitatea (diagnosticarea și depistarea la timp a persoanelor handicapate), continuitatea (aplicarea continuă în etapele cele mai bune ale celor mai eficiente metode de asistență medicală, de educație normală și specială, de orientare școlară-profesională și calificare, de asigurare a încadrării în muncă și de integrare socială a handicapaților) și finalitatea (recuperarea și inserția socio-profesională a handicapaților).

În vederea realizării efective a acestor principii statul trebuie să asigure persoanelor handicapate un număr suficient de facilități, care trebuie dezvoltate prin lege.

Printre garanțiile acestui drept, alături de facilitățile amintite, mai pot fi enumerate, fără a putea fi epuizate: sistemul deja organizat de instituții care se ocupă de aceste persoane; baza ma-

terială pusă la dispoziția acțiunilor de protecție specială și recuperare a handicapăților; înființarea unui Departament de Stat pentru Handicapați în subordinea Guvernului, care are ca sarcină realizarea politicii naționale în domeniu; sprijinul acordat de organizațiile internaționale pentru soluționarea problemelor ce apar în domeniu.

Toate aceste elemente de conținut care vor fi detaliate prin lege, clasifică în mod clar dreptul persoanelor handicapate la o protecție specială printre drepturile economice, sociale și culturale.

NOTE:

¹ (1) Dreptul la învățătură este asigurat prin învățământul general obligatoriu, prin învățământul liceal și prin cel profesional, prin învățământul superior, precum și prin alte forme de instrucție și de perfecționare.

(2) Învățământul de toate gradele se desfășoară în limba română. În condițiile legii, învățământul se poate desfășura și într-o limbă de circulație internațională.

(3) Dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a învăța limba lor maternă și dreptul de a putea fi instruite în această limbă sînt garantate; modalitățile de exercitare a acestor drepturi se stabilesc prin lege.

(4) Învățământul de stat este gratuit, potrivit legii.

(5) Instituțiile de învățămînt, inclusiv cele particulare, se înființează și își desfășoară activitatea în condițiile legii.

(6) Autonomia universitară este garantată.

(7) Statul asigură libertatea învățămîntului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult. În școlile de stat, învățămîntul religios este organizat și garantat prin lege.

² (1) Dreptul la ocrotirea sănătății este garantat.

(2) Statul este obligat să ia măsuri pentru asigurarea igienei și a sănătății publice.

(3) Organizarea asistenței medicale și a sistemului de asigurări sociale pentru boală, accidente, maternitate și recuperare, controlul exercitării profesiilor medicale și a activităților paramedicale, precum și alte măsuri de protecție a sănătății fizice și mentale a persoanei, se stabilesc potrivit legii.

³ Care are următorul conținut:

(1) Dreptul la muncă nu poate fi îngrădit. Alegerea profesiei și alegerea locului de muncă sînt libere.

(2) Salariații au dreptul la protecția socială a muncii. Măsurile de protecție privesc securitatea și igiena muncii, regimul de muncă al femeilor și al tinerilor, instituirea unui salariu minim pe economie, repaosul săptămînal, concediul de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele, precum și alte situații specifice.

(3) Durata normală a zilei de lucru este, în medie, de cel mult 8 ore.

(4) La muncă egală, femeile au salariu egal cu bărbații.

(5) Dreptul la negocieri colective în materie de muncă și caracterul obligatoriu al convențiilor colective sînt garantate.

⁴ v. I. Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice*, I, București, 1991, p. 85.

⁵ v. I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*, București, 1991, p. 65.

⁶ *Ibidem*.

⁷ În care se dispune:

(1) Munca forțată este interzisă.

(2) Nu constituie muncă forțată:

a) serviciul cu caracter militar sau activitățile desfășurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu prestează serviciul militar obligatoriu din motive religioase;

b) munca unei persoane condamnate, prestată în condiții normale, în perioada de detenție sau de libertate condiționată;

c) prestațiile impuse în situația creată de calamități ori de alt pericol, precum și cele care fac parte din obligațiile civile normale stabilite de lege.

⁸ În care este reglementat următorul conținut:

(1) Salariații au dreptul la grevă pentru apărarea intereselor profesionale, economice și sociale.

(2) Legea stabilește condițiile și limitele exercitării acestui drept, precum și garanțiile necesare asigurării serviciilor esențiale pentru societate.

⁹ Grevă în care salariații continuă, formal, să lucreze, dar încetinesc ritmul.

¹⁰ v. Legea nr. 15/1991 pentru soluționarea conflictelor colective de muncă M. Of. nr. 33/11.II. 1991).

¹¹ v. Legea nr. 15/1991, *cit supra*.

¹² Definitivă în art. 6 din Legea nr. 15/1991.

¹³ (1) Dreptul de proprietate, precum și creanțele asupra statului, sînt garanțate. Conținutul și limitele acestor drepturi sînt stabilite de lege.

(2) Proprietatea privată este ocrotită în mod egal de lege, indiferent de titular. Cetățenii străini și apatrizii nu pot dobîndi dreptul de proprietate asupra terenurilor.

(3) Nimeni nu poate fi expropriat decît pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreptă și prealabilă despăgubire.

(4) Pentru lucrări de interes general, autoritatea publică poate folosi subsoțul oricărei proprietăți imobiliare, cu obligația de a despăgubi proprietarul pentru daunele aduse solului, plantațiilor sau construcțiilor, precum și pentru alte daune imputabile autorității.

(5) Despăgubirile prevăzute în alineatele (3) și (4) se stabilesc de comun acord cu proprietarul sau, în caz de divergență, prin justiție.

(6) Dreptul de proprietate obligă la respectarea sarcinilor privind protecția mediului și asigurarea bunei vecinătăți, precum și la respectarea celorlalte sarcini care, potrivit legii sau obiceiului, revin proprietarului.

(7) Avera dobîndită licit nu poate fi confiscată. Caracterul licit al dobîndirii se prezumă.

(8) Bunurile destinate, folosite sau rezultate din infracțiuni ori contravenții pot fi confiscate numai în condițiile legii.

¹⁴ Definit în art. 480 Cod civil ca „dreptul ce are cineva de a se bucura și a dispune de un lucru în mod exclusiv și absolut, însă în limitele determinate de lege“.

¹⁵ Sensul lor este cel prevăzut în legislația de drept privat.

¹⁶ Definiția este aplicabilă și dreptului de proprietate publică, cu excepția mențiunii privitoare la transmiterea *mortis causa*.

¹⁷ În care se dispune că: „Dreptul la moștenire este garantat“.

¹⁸ În care se stabilește că:

(1) Statul are obligația să ia măsuri de dezvoltare economică și de protecție socială, de natură să asigure cetățenilor un nivel de trai decent.

(2) Cetățenii au dreptul la pensie, la concediu de maternitate plătit, la asistență medicală în unitățile sanitare de stat, la ajutor de șomaj și la alte forme de asistență socială prevăzute de lege.

¹⁹ Care are următorul cuprins:

(1) Familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între soți, pe egalitatea acestora și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor.

(2) Condițiile de încheiere, de desfacere și de nulitate a căsătoriei se stabilesc prin lege. Căsătoria religioasă poate fi celebrată numai după căsătoria civilă.

(3) Copiii din afara căsătoriei sînt egali în fața legii cu cei din căsătorie.

²⁰ v. J. Morange, *apud*, I. Deleanu, *op. cit.*, p. 85.

²¹ v. I. Deleanu, *op. cit.*, p. 85.

²² Care are următorul cuprins:

(1) Copiii și tinerii se bucură de un regim special de protecție și de asistență în realizarea drepturilor lor.

(2) Statul acordă alocații de stat pentru copii și ajutoare pentru îngrijirea copilului bolnav ori handicapat. Alte forme de protecție socială a copiilor și a tinerilor se stabilesc prin lege.

(3) Exploatarea minorilor, folosirea lor în activități care le-ar dăuna sănătății, moralității sau care le-ar pune în primejdie viața ori dezvoltarea normală sînt interzise.

(4) Minorii sub vîrsta de 15 ani nu pot fi angajați ca salariați.

(5) Autoritățile publice au obligația să contribuie la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării.

²³ Persoanele handicapate se bucură de protecție specială. Statul asigură realizarea unei politici naționale de prevenire, de tratament și de integrare socială a handicapaților, respectînd drepturile și îndatoririle ce revin părinților și turorilor.

CUPRINS

CAPITOLUL I(V) Drepturile și libertățile social-politice	3
1. Libertatea conștiinței	3
2. Libertatea de exprimare	6
3. Dreptul la informație	9
4. Libertatea întrunirilor	11
5. Dreptul de asociere	12
6. Secretul corespondenței	14
CAPITOLUL II(VI) Drepturile și libertățile economice, sociale și culturale	18
1. Dreptul la învățătură	18
2. Dreptul la ocrotirea sănătății	21
3. Dreptul la muncă și la protecția socială a muncii	22
4. Dreptul la grevă	26
5. Dreptul de proprietate	28
6. Dreptul de moștenire.....	32
7. Dreptul la un nivel de trai decent	32
8. Dreptul la căsătorie	33
9. Dreptul copiilor și tinerilor la protecție și asistență	34
10. Dreptul persoanelor handicapate la o protecție specială	36

